

למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, עכ"ל. הרי להדיא דתלמוד תורה לחוד וד"דברי חכמה" לחוד, וכתב הרמב"ם דאף על ידי לימוד דברי חכמה זוכה האדם לכתר תורה. ועיין עוד בהלכות סנהדרין פרק ג' (הלכה ז) דכתב: "צריכים הדיינים לישוב באימה ויראה וכו' ואסור להקל ראש או לשחק או לספר בשיחה בטלה בבית דין אלא בדברי תורה וחכמה". הרי דתורה וחכמה שני ענינים שונים הם.

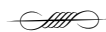
ובביאור המושג "חכמה" ברמב"ם נראה על פי מש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות למכות (ח), וז"ל, אם הכה האב את הבן שלא בשביל לימוד תורה ולא מדות ולא מלאכה שיתפרנס בה והרגו הרי שגולה, ואם הכהו על אחד מאלו אינו גולה, והוא הדין עצמו ברב הרודה בתלמידו, עכ"ל. הרי דמאי דכתב הרמב"ם "חכמה" במשנה תורה, קראו מדות בפירוש המשניות.

ועיין רמב"ם הלכות דעות פרק ו' (הלכה י), וז"ל, חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשן שפלה למאד ורוחם נמוכה וכו' מוזהרים אנו

עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון וכו' המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן הרי זה עובר בלא תעשה, במה דברים אמורים בזמן שעינה אותן לצורך עצמו, אבל עינה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר, עכ"ל. והיינו כמו שכתב בפירוש המשניות דאיכא מצוה ברב המלמד מדות בכדי להוליך את תלמידו בדרך ישרה ומחמת מצוה זו ליכא בזה איסור עינוי יתום. דאין מלמדים "פרדס" אלא לתלמידים שכבר נתמלאו כריסם לחם ובשר ויודעים האסור והמותר כמש"כ הרמב"ם בסוף פ"ד מהלכות יסודי התורה, עי"ש.

ובן לענין הכאת מצוה, דמשמע מלשון הרמב"ם דרב המלמד את תלמידו "חכמה" והכהו והרגו בשוגג דפטור מגלות, נראה ד"חכמה" היינו מדות, כמו שכתב בפירוש המשניות למכות הנ"ל, ולא חכמות הטבע ורזי היצירה, ד"פרדס" מלמדים רק לתלמידים גדולים ובלמוד תלמידים גדולים לא שייך הכאה של מצוה לצורך לימודם.

נובענין מה שהזכיר הרמב"ם "דברי חכמה" בפרק ג' מהלכות תלמוד תורה (הלכה יג) בענין לימוד בלילה לזכות בכתר תורה, עיין מה שכתבנו שם.]

פרק ב הלכה ב **ומכה אותם המלמד** בהלכות תלמוד תורה (פרק א הלכה ו),

להטיל עליהם אימה. כתב הגרש"ז וז"ל הכפייה לכופ את הבן ללמוד ולידע

היא בכלל מצות עשה של ולמדתם אותם את בניכם שהרי הכתוב מדבר בקטנים שצריך לכופם, עכ"ל.

מבואר מדבריו דדין כפיית הבן ללמוד הוא ממצות "ולמדתם אותם את בניכם". ונראה לפי זה דהוא חיוב מיוחד לאב על בנו ואינו נכלל בחיוב כל חכם המלמד את בן חבירו מקרא ד"ושננתם" [עייין לעיל פרק א' (הלכות א-ב)]. דחיוב החכם ללמד את בן חבירו היינו חיוב מעשה לימוד גרידא, והיינו דוקא אם התלמיד מבקש ללמוד ממנו, אך ליכא חיוב על החכם לכופ את בן חבירו ללמוד אם אינו רוצה ללמוד. משא"כ חיוב האב כולל לא רק את עצם הלימוד עם בנו אלא אף חיוב לכופ את בנו ללמוד אם אינו רוצה ללמוד.

והנה דין הכאה דכתב הרמב"ם כאן משמע דמלמד התינוקות חייב לכופ את התלמידים ללמוד. וקשה, הרי אין המלמד מצווה במצות "ולמדתם" דו חובת האב בלבד, ואין חיובו אלא מטעם מצות "ושננתם" דהיינו חובת מעשה לימוד גרידא, ואמאי חייב לכופ את התלמידים ללמוד. נועיין לעיל שכתבנו דאיכא דין שליחות, דהאב ממנה את המלמד להיות שלוחו לענין מצוות "ולמדתם". וכאן כתבנו באופן אחר.]

ונראה לומר בזה, דהנה במכות (ח) אהא דאיתא בגמרא דאב שהכה את בנו והרגו, וכן הרב שהכה את תלמידו והרגו, פטורים מגלות משום

דבהאי הכאה מצוה קא עביד. ודין הכאה דמצוה יליף ליה בגמרא מדכתיב יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך. והקשה הריטב"א, תינח האב שהכה את בנו דכתיב "בנך" בקרא, אך הרב שהכה תלמידו מנלן. ותירץ "וגם התלמיד בכלל זה, דהוא נקרא בן". כוונתו לדרשת חז"ל (ספרי דברים פסקא לד"ה לבניך) על הקרא ד"בני הנביאים" אלו התלמידים, דתלמידים קרויים בנים. אולם דברי הריטב"א קשים טובא, דלפי זה כל חיובי האב על בנו מוטלים על הרב לתלמידיו משום דתלמיד נקרא בן. ופשיטא דזה אינו. [למשל, האב חייב בבנו בהוצאת ממון עבור לימוד בנו.] ולדברי הריטב"א אמאי לא נימא דאף הרב חייב להוציא ממונו על לימוד בן חבירו משום ד"תלמידים בכלל בנים הם".

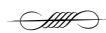
ונראה לומר בכוונת הריטב"א דתרי דיני נאמרו בחובת האב בתלמוד תורה דבנו, (א) דינים השייכים לדרך לימוד הבן היינו מעשה הלימוד, (ב) חיובים אחרים דאינם נוגעים ללימוד עצמו. וס"ל לריטב"א דכל אותם דינים דנאמרו לגבי מעשה הלימוד, צורתו ופעולתו, דינים אלו אינם מיוחדים לאב אלא נוהגים אף לגבי הרב המלמד את תלמידיו. דאע"ג דנלמדו דינים אלו באב לגבי בנו, מכל מקום נאמרו בתורת הגדרת מצות תלמוד תורה הנוהגת אף ברב לגבי תלמידיו. משא"כ אותם

לעצם מעשה הלימוד, אלא דין בפני עצמו הוא, אשר ע"כ אמרינן דדין מסויים הוי בחובת האב ואינו שייך לגבי הרב המלמד את בן חבירו.

ובל זה מדוייק בלשון הרמב"ם בפרק ה' מהלכות רוצח (הלכה ו): וכן הרב המכה את תלמידו וכו' והמיתו פטור מן הגלות וכו' שהרי הרגו בשעת עשיית מצוה, עכ"ל. נקט לשון "רב" ו"תלמיד", ולא "מלמד" ו"תינוק", דלא תימא דוקא מלמד דהוא שלוחו של האב למצות "ולמדתם", אלא אפילו רב במצות "ושנתם" חשיבי הכאתו הכאת מצוה, וכמו שנתבאר.

חיובים שאינם שייכים לעצם פעולת הלימוד, הם מיוחדים לאב בלבד.

ומעתה דברי הריטב"א מבוארים. דדין הכאה דילפינן ליה מ"יסר בנך", הוא דין במעשה הלימוד, ונתחדש בקרא זה דאיכא לימוד על ידי דיבור, ואיכא לימוד על ידי הכאה אם יש צורך לכך. דהכאה הוי פעולה מפעולות המלמדות ואופן מאופני הלימוד, ובכה"ג אמרינן דאין כוונת קרא ד"בנך" לחייב את האב בחיוב מיוחד, אלא גילוי מילתא הוי איך מלמדים, ונוהג אף בתלמידים דתלמידים בכלל בנים הם. משא"כ חיוב האב לשכור מלמד לבנו, חיוב זה חיוב אחר הוא, דאינו נוגע

עצם מעשה הלימוד דאותו יום. ומצוה זו השנייה נקראת "תלמוד תורה" בלשון הרמב"ם, עיין פרק א' הלכות ח-ט'. והבאנו בשם ה"דברי ירמיהו" לדייק מלשון הרמב"ם "אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה", דהיינו ללמדו לדעת, אבל "קטנים פטורים מתלמוד תורה", כלומר ממצות לימוד דכל יום ויום, ואפילו האב לא חייבתו תורה ב"תלמוד תורה" דבנו ללמדו בכל יום ובכל לילה משום "והגית בו". ואם עבר יום ולא למדו אביו באותו היום לא נאמר דביטל האב מצות עשה, דלא חייבה תורה את האב אלא במ"ע ללמדו לידע.

ולפי זה יש לומר דהיינו טעמא דהשמיט הרמב"ם בפרק א' חיוב

פרק ב הלכה ב **ויושב ומלמדן כל היום כולו ומקצת מן הלילה כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה.** יש להקשות אמאי קבע הרמב"ם חיוב חינוך כאן לגבי מלמד תינוקות, והשמיטו לעיל בפרק א' בחיוב האב לבנו, הרי חינוך הוא חובת האב.

הנה כתבנו לעיל (עמוד ???) לגבי חיוב האב ללמד את בנו, דמצות תלמוד תורה תרתי חיובי אית בה: א) מצוה ללמוד על מנת לדעת, וילפינן לה מקרא ד"ולמדתם אותם"; ב) מצוה ללמוד בכל יום ויום וילפינן לה מקרא ד"והגית בו יומם ולילה". ונפק"מ דמצוה ללמוד בכל יום ובכל לילה לא הוי על מנת לדעת, ואפילו אם לומד מה שכבר יודע מקיים מצות "והגית". דחובה זו וקיומה היא על